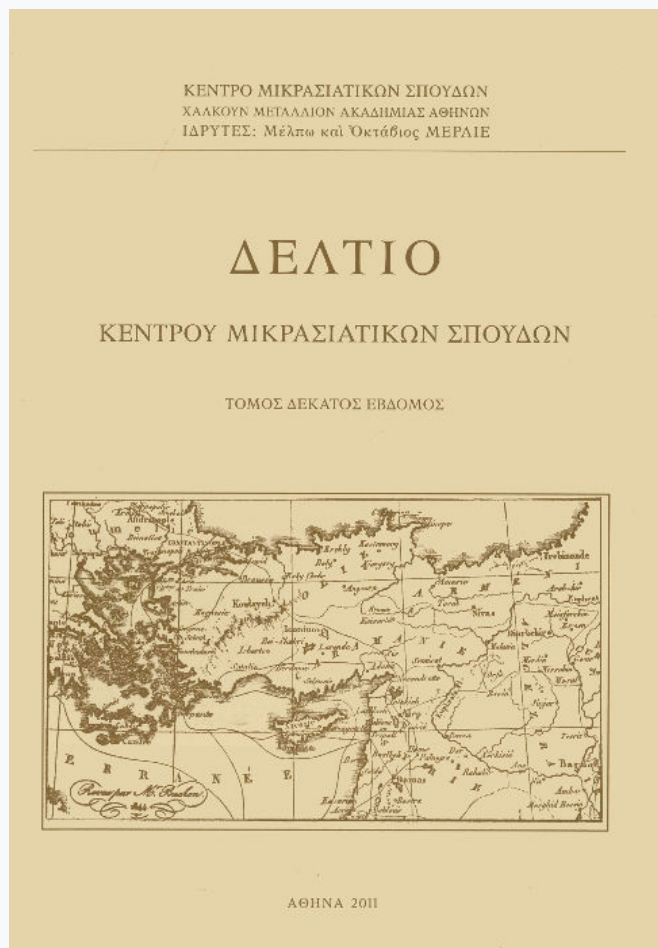


Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 17 (2011)



Κωνσταντίνος Α', ο από Σιναίου και Μανουήλ Ιω. Γεδεών

Σταύρος Θ. Ανεστίδης

doi: [10.12681/deltiokms.8](https://doi.org/10.12681/deltiokms.8)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανεστίδης Σ. Θ. (2011). Κωνσταντίνος Α', ο από Σιναίου και Μανουήλ Ιω. Γεδεών. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 17, 43–59. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.8>

Σταῦρος Θ. Ἀνεστίδης

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ Α΄, Ο ΑΠΟ ΣΙΝΑΙΟΥ ΚΑΙ ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

*Ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει τὰς διατριβὰς ποιούμενοι,
ἐν ᾗ ἐτέχθημὲν τε καὶ ἀνετράφημεν,
τὰ ἐν αὐτῇ γεγόμενα πλατύτερον δηγούμεθα.¹*

Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ κοσμικοῦ χρόνου, ὑπὸ τὴν μορφή τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἱστορίας ποῦ ὀφείλεται στὴν πνευματικὴ ἐμπειρία τοῦ Διαφωτισμοῦ, συνένεινε παράλληλα καὶ στὴν ἐκκοσμικέωση τῆς συνείδησης τοῦ χώρου. Ὁ 18ος αἰώνας ἀνέδειξε ἕνα ἀξιοσημείωτο *corpus* ταξιδιωτικῆς φιλολογίας, πνευματικῆς δημιουργίας ποῦ συναρτᾶται ἅμεσα μὲ τὸν μετασχηματισμὸ τῆς ἀντίληψης τοῦ χώρου. Στὴν φιλολογία τοῦ Διαφωτισμοῦ –καὶ ἂς θυμηθοῦμε ἐδῶ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ Émile στὸν Rousseau– τὰ ταξίδια ἐνεῖχαν ἰδιαίτερη παιδαγωγικὴ ἀξία στὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς γνώσης. Ὁ ἄνθρωπος ποῦ ταξίδευε βίωνε τὶς ἀλλότριες κοινωνίες ὡς κριτὴς τῆς ὑπάρχουσας τάξης πραγμάτων καὶ τῶν συμβατικῶν ἀξιῶν. Γιὰ τὸν σκεπτόμενο περιηγητὴ, ἡ διεύρυνση τοῦ γεωγραφικοῦ του ὀρίζοντα ἀνέτρεπε τὶς παραδοσιακὰς περὶ τοῦ χώρου ἀντιλήψεις, οἱ ὁποῖες καθορίζονταν ἀπὸ τὴν στατικότητα καὶ τὰ πεπερασμένα ὅρια τῆς γεωγραφίας τῆς ὁρσκειντικῆς πίστης καὶ τῆς τοπικῆς πολιτισμικῆς παράδοσης. Στὴν ταξιδιωτικὴ φιλολογία τοῦ Διαφωτισμοῦ ἡ συνείδηση τοῦ χώρου, ὅπως καὶ ἡ ἀντίληψη περὶ χρόνου, ἰσοδυναμοῦσαν οὐσιαστικὰ μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς πολυμορφίας τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἐτσι, δημιουργήθηκε ἕνα *corpus* κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀντικατόπτριζαν ἀντιλήψεις καὶ προσεγγίσεις συνυφασμένες μὲ τὴν ἐκσυγχρονισμένη κοινωνικὴ καὶ πολιτισμικὴ γεωγραφία ποῦ ἀνταποκρινόταν στὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα μιᾶς κοσμοπολίτικης θεώρησης.²

1. Σωκράτης ὁ Σχολαστικός, *Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία*, Ε΄, 24.

2. Βλ. διεξοδικὴ πραγμάτευση τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη,

Ἐπισημαίνω ὅτι στὴν παραδοσιακὴ ἑλληνικὴ σκέψη ἡ συνείδηση τοῦ χώρου καθοριζόταν ἀπὸ τὴν γεωγραφία τῆς πίστες, τὸ περιεχόμενο τῆς ὁποίας ἐξέφραζαν σὲ μεγάλο βαθμὸ οἱ περιγραφὰς τῶν Ἁγίων Τόπων, τῶν μονῶν τῆς Ἀθωνικῆς χερσονήσου καὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ. Ὡστόσο, στὸν φθίνοντα 17ο αἰῶνα ἤδη, ἡ δυτικὴ παιδεία προσέφερε τὰ πρῶτα ἐρεθίσματα γιὰ τὴν ἐμφάνιση μιᾶς πρὸ ἐξελιγμένης γεωγραφικῆς ἀντίληψης, δεκτικῆς τῶν νέων τρόπων ἐπιστημονικῆς σκέψης. Ἡ ἐξέλιξη αὕτῃ καταγράφεται στὴν γεωγραφικὴ πραγματεία ποὺ συνέθεσε πρὸς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1690 ὁ λόγιος κληρικὸς Μελέτιος Μήτρου (1661-1714), μετέπειτα μητροπολίτης Ἀθηνῶν (1703-1714). Στὴν *Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα* τοῦ Μελετίου ἐμφανίζονται πρῶτα μιὰ κοσμοπολίτικη συνείδηση καὶ μιὰ κριτικὴ μέθοδος θεμελιωμένες στὴν ἐξέταση καὶ τὴν ἀξιολόγηση ἐμπειρικῶν δεδομένων.³

Κωνστάντιος Α΄, ὁ ἀπὸ Σιναίου

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐντάξω τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Κωνστάντιο Α΄ (Κωνσταντινουπόλη/Βαλατὰς Ξυλόπορτας, 1777 – Αντιγόνη Πριγκιποννήσων, 1859), τὸν ἀπὸ Σιναίου, στὴν παράδοση τῶν γεωγράφων τὴν ὁποία ἐν πολλοῖς δημιουργεῖ ὁ Μελέτιος. Ὁ Κωνστάντιος εἶχε ἀνατραφεῖ ὑπὸ τὴν κηδεμονικὴ προστασία τοῦ θεοῦ του, Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ, Κυρίλλου Α΄. Ἀφοῦ ἀποφοίτησε ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ, συνέχισε τὶς σπουδές του στὸ Ἱάσιο τῆς Μολδαβίας, ὅπου ἔμαθε καὶ τὴν γαλλικὴ γλῶσσα, καθὼς καὶ στὴν Θεολογικὴ Ἀκαδημία τοῦ Κιέβου, στὴν ὁποία ἀπέκτησε καλὴ κατάρτιση στὴν θεολογία καὶ τὴν φιλοσοφία καὶ καλλιέργησε παράλληλα τὴν γνώση τῆς λατινικῆς καὶ τῆς σλαβονικῆς. Τὸ 1795 ἐντάχθηκε στὴν Σιναιτικὴ ἀδελφότητα καὶ τὸ 1797, μετὰ τὴν χειροθεσία του ὡς ἱερομονάχου, ὀρίστηκε ἡγούμενος τοῦ μετοχίου τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ στὸ Κίεβο. Τὸ 1805 ὁ Κωνστάντιος, ὕστερα ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως, ἐκλέχθηκε Ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ, ἀξίωμα ποὺ διατήρησε ἕως τὸ 1830. Ἡ θητεία του ἐκεῖ στάθηκε εὐεργετικὴ γιὰ τὴν

Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Οἱ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἰδέες, μτφρ. Στέλλα Νικολοῦδη, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1996, σ. 125-130 κ.έ.

3. Βλ. Μελέτιος Μήτρου, *Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα*, Βενετία 1728, 6΄ ἐκδοση, ἐπιμέλεια Ἀνθίμου Γαζῆ, Βενετία 1807, τόμ. Α΄, σ. 1-4. Πρβλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *δ.π.*, σ. 126-130.

πνευματική ἀκμή τῆς Μονῆς καὶ τὴν διαχείριση τῆς μεγάλης πνευματικῆς τῆς περιουσίας. Τὸ 1830, ὅταν μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀγαθάγγελος ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸν θρόνο, ὁ πολύφημος γιὰ τὴν πολυμαθεία του Κωνσταντῖος ἐκλέχθηκε «ὁμοθυμαδὸν» Προκαθήμενος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ὁ βιογράφος του Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς ἀναφέρει ὅτι στὸ Μέτοχιόν του στὸν Βαλατὰ

ὑπῆρχεν ἄλλο Μουσεῖον, οὕτως εἰπεῖν, καὶ Ἀκαδημία τῶν λογίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ ἐβλεπέ τις ἀενάως συρρέοντας καὶ Πατριάρχας καὶ Ἀρχιερεῖς, καὶ πολιτικούς Ἀρχοντας παντὸς Γένους καὶ κόμματος, καὶ τοὺς ἐπισημοτέρους λογίους καὶ Διδασκάλους καὶ Κληρικούς, τοὺς μὲν, ἴν' ἀπολαύσωσι τῆς γλυκείας αὐτοῦ ὁμιλίας, τοὺς δέ, ἵνα ἀκούσωσιν ὠφελίμους συμβουλίας, καὶ ἄλλους, ἵνα λάβωσι σοφὰς καὶ ἀποχρώσας λύσεις πολλῶν καὶ ποικίλων ἀποριῶν.⁴

Ὡς νέος πατριάρχης ὁ Κωνσταντῖος προσπάθησε νὰ συνενώσει τὶς ἐκκλησιαστικὲς παρατάξεις καὶ νὰ βελτιώσει τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξαιτίας τῶν ἀνατροπῶν καὶ τῶν ἀναταράξεων ποὺ ἐπῆλθαν μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὴν κακοδιοίκηση τῶν προκατόχων του. Ὁ σύγχρονός του Νικηφόρος Γλυκᾶς μαρτυρεῖ ἐπ' αὐτοῦ:

Ἐπὶ τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν γένει διεκοσμήθησαν· ὁ ἱερὸς κληρὸς κατέστη ὑπὲρ ποτε σεβαστός, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἔτυχον τῆς δεούσης περιθάλψεως· αἱ ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλλαι μὲν ἐκ βάθρων ἀνεκαινίσθησαν, ἄλλαι δὲ ἐπεσκευάσθησαν, πᾶσαι δὲ ἀνεκτέστησαν τῆς κανονικῆς διατυπώσεως τὴν ἀρχαίαν μεγαλοπρέπειαν, κατὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐμψυχωθέντα λαμπρὸν ὑπογραμμὸν τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας. Τὰ τοῦ Γένους κάλλιστα διερρυθμίσθησαν, τῶν συμφερόντων καὶ τῶν παθῶν αἱ παλῖρροι κατευνάσθησαν, ὑπὸ τῆς τοῦ πατριαρχικοῦ προσώπου αἰδεσιμότητος καὶ γλυκύτητος δυσωπούμεναι, ἀγάπη δὲ ἀδελφικὴ ἐν ταῖς καρδίαις πάντων ἐβασίλευε.⁵

4. Βλ. Κωνσταντίου Α΄, τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου, *Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαί, καὶ τινες ἐπιστολαὶ τοῦ Αὐτοῦ*, ἐξεδόθησαν μετὰ παραρτήματος ἀδείας καὶ ἐγκρίσεως τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὑπὸ Θεοδώρου Μ. Ἀριστοκλέους τοῦ ἐκ Χάλκης, τῇ φιλοκάλῳ προτροπῇ τοῦ Κυρίου Δημητρίου Πασπαλλῆ, Κωνσταντινουπόλεως, Τυπογραφεῖον τῆς «Προόδου», 1866, σ. 6.

5. Βλ. Νικηφόρου Γλυκᾶ (νῦν Μηθύμνης), *Λόγος ἐπικήδειος εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντῖνον Α΄ τὸν ἀπὸ Σιναίου*, Ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Ναφῇ τῇ 6ῃ Ἰανουαρίου 1859, στὸ Συλλογὴ ἐκκλησιαστικῶν λόγων, ἐκφωνηθέντων ὑπὸ Ἱεραρχῶν καὶ Ἱεροκληρικών τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ ΑΩΞΑ΄ – ΑΩΠΣΤ΄,

Ὁ Κωνστάντιος ἱδρυσε στήν Χάλκη τῶν Πριγκιποννήσων τήν περίφημη Ἐμπορική Σχολή, πού στεγάστηκε στήν Μονή Καμαριώτισσης. Εἰσηγήθηκε ἐπίσης τήν μεταρρύθμιση τοῦ προγράμματος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, καθιέρωσε τὰ ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα καί μέ δικές του δαπάνες ἀνέγειρε ἐκ βάθρων τήν Ἀλληλοδιδακτική Σχολή στό Φανάρι. Ὅπως ἐπισημαίνει καί ὁ Νικηφόρος Γλυκᾶς, στό πρόσωπο τοῦ Κωνσταντίου «ἡ δημόσιος παιδεία εὗρε τὸν ἑαυτῆς μουσηγέτην, καί τὰ γράμματα, ὑπὸ προλαβουσῶν περιστάσεων νοσήσαντα, αὖθις ἀνεξωπυρήθησάν τε καί ἐτιμῆθησαν».⁶ Ἐντούτοις, κατὰ τὸ τέταρτο ἔτος τῆς πατριαρχείας του διαβλήθηκε στήν ὁθμανικὴ κυβέρνηση ὡς ρωσόφιλος καί ὅταν ὁ διεκδικητὴς τοῦ θρόνου πρῶν μητροπολίτης Τουρνόβου Κωνστάντιος Β΄ ἐπέτυχε μέ διαβολὴ τὴν ἔκδοσιν ἀπόφασης ἀποδοχῆς «ἀνύπαρκτης» παραίτησης, πού κοινοποιήθηκε στὸν Πατριάρχη, ὁ Κωνστάντιος βρέθηκε πρὸ τετελεσμένου, ἀδύναμος νὰ ἀντιδράσει. Κατὰ τὸν Ζαχαρία Μαθᾶ, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Σουλτάνο «ἀστεία Διαταγὴ» ὅτι, «Ἐπειδὴ ὁ πατριαρχεὺς Κωνστάντιος ἐζήτησε νὰ παραιτηθῇ τῆς Πατριαρχείας διὰ τὸ γῆρας, ἔστω παρητημένος, καί διαγέτω, ὅπου ἂν καί θέλῃ, ἐλεύθερος».⁷ Τότε ὁ Κωνστάντιος ἀποσύρθηκε —«χαίρων» σύμφωνα μέ τὸν Μαθᾶ— στήν κατοικία του στήν Ἀντιγόνη τῶν Πριγκιποννήσων γιὰ νὰ ἀφοσιωθεῖ ἀπερίσπαστος στήν μελέτη καί τὴν συγγραφή.

Ὁ Κωνστάντιος, ὁ ὁποῖος γνώριζε καλὰ τὸ ἔργο τοῦ Μελετίου Ἀθηνῶν,⁸ ὑπηρέτησε τὴν γεωγραφία, ἐπιστήμην πού συμβάλλει στήν γνωριμία τοῦ ἀνθρώπου μέ τὰ φυσικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ περιβάλλοντός του, μάλιστα δὲ τὴν νέα γεωγραφία, πού ἀντλοῦσε τὸ ὕλικό της ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἄμεσης παρατήρησης. Στὴν νέα μεθοδολογία, πού ὁ Κωνστάντιος

καί ὑπὸ Διακεκρίμενων Σχολαρχῶν καί Διδασκάλων. Ἐκδίδονται ὑπὸ Β. Δ. Καλλιφρονος, τόμος Γ΄, Κωνσταντινούπολη, Τύποις Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος, 1886, σ. 228.

6. Στὸ ἴδιο, σ. 229.

7. Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει Ἀγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὑπὸ Ζαχαρίου Ν. Μαθᾶ, Ἐπισκόπου Θήρας, Ἐκδόσις Δευτέρα, ἐπαυξηθεῖσα καί μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως συμπληρωθεῖσα, Ἀθήνα, Τυπογραφία Ἀνδρέου Κορομηλά, 1884, σ. 175.

8. Κωνσταντινιάς, παλαιὰ τε καί νεωτέρα, ἥτοι Περιγραφή Κωνσταντινουπόλεως, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ νῦν καθιστοροῦσα γενικῶς τὰ τῆς Πόλεως ταύτης, τὰς περὶ αὐτῆς τοποθεσίας, τὰς τε ἀντιπροσώπους δύο παραλίας τῶν Στενῶν τοῦ Βοσπόρου, καί τὰς παρακειμένας νήσους τῇ Πόλει ταύτῃ. Συνταχθεῖσα παρὰ ἀνδρὸς φιλόλογου καί φιλαρχαιολόγου, Βενετία 1824, σ. ε'.

υιοθετήσε, τὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, οἱ ἐπιγραφές καὶ τὰ τοπωνύμια ἐρευνῶνται κριτικὰ καὶ ἡ κριτικὴ ἀποτίμηση τῶν διαθέσιμων ἐμπειρικῶν τεκμηρίων καθίσταται συστατικὸ στοιχεῖο τῆς συγγραφικῆς ἀνασύνθεσης. Ἀναφέρει στὴν *Κωνσταντινάδα*:

Εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ ἰχνογραφίαν ταύτην, εὐνούστατε Ἀναγνώστα, τῆς ἀρχαίας τε, καὶ τῆς νῦν ὀρωμένης Κωνσταντινουπόλεως, οὐδὲν ἄλλο θέλεις κατοπτρεύει, εἰμὶ τὰ ἀπὸ τὴν πρώτην λαμπρότητα, καὶ τὸν στολισμὸν αὐτῆς ἐναπολειφθέντα περιβλεπτα λείψανα καὶ ἐρείπια ταύτης τῆς θαυμασίας Πόλεως.⁹

Ὁ Κωνστάντιος καταγράφει καὶ ἀξιολογεῖ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων μερिमνώντας γιὰ τὴν ἱστορικὴ ὄντολογία τῆς Πόλης καὶ τὴν διαφύλαξιν τῆς γνώσης καὶ τῶν τεκμηρίων ἀπὸ τὸν «πυκνὸν ζόφον τῆς ἀγνοίας»,¹⁰ ὅπως ἐπισημαίνει. Ὅμως ἡ ἀνάκληση στὴν μνήμην τῆς αἰγλης τοῦ παρελθόντος καθιστοῦσε τὴν βίωση τοῦ παρόντος ὁδυνηρὴ:

Ἡ παροῦσα κατάστασις τῆς Πόλεως παραβαλλομένη μὲ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην νέαν καὶ εὐγενῆ Ρώμην, εἶναι τέρας ἀλλοιώσεως.¹¹

Ἡ παρακμὴ καὶ πτώση τῆς Βασιλεύουσας διατάρασαν τὴν συνείδηση τοῦ Πατριάρχου, γιὰ τὰ αἷτια τῶν ὁποίων εἶχε θεβαίως ἐπίγνωση: οἱ Ὀθωμανοὶ ἦταν οἱ τελευταῖοι ἀπὸ μία μακρὰ σειρὰ ξένων κατακτητῶν. Ὁ Μελέτιος Ἀθηνῶν, γιὰ παράδειγμα, ὅπως, ἄς ποῦμε, δὲ ἔπραττε καὶ ὁ Montesquieu,¹² εἶχε ἐπισημάνει ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ συνέτειναν στὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν πνευματικὴ περιωπή.¹³ Ὁ Κωνστάντιος, ὥστόσο, δὲν εἶναι δηκτικός. Στὴν *Κωνσταντινάδα* οἱ ἀντιοθωμανικὲς αἰχμὲς εἶναι προσεκτικὰ διατυπωμένες καὶ ὅ,τι προσάπτει ἐξάγεται κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα. Ἐνδεικτικὸ τῆς μετριοπάθειας καὶ τῆς σύνεσής του εἶναι ὅτι ἀπαρνήθηκε τὸ ἔργο του, ἀφαιρώντας καὶ τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν τίτλο, μέσα στὸ κλίμα τῶν ὀθωμανικῶν ἀντεκδικήσεων στὸν ἀπόηχο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Μάλιστα ὁ Θ. Ἀριστοκλῆς ἀναφέρει ὅτι τὴν περίοδο ἐκείνη

τρόμφ συσχεθεῖς ὁ Κωνστάντιος, ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ μετοχίου αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς τὴν νῆσον Ἀντιγόνου, ἔνθα κεκρυμμένῳ ὄντι, ἀπέστειλεν ἡ Βρεττανικὴ

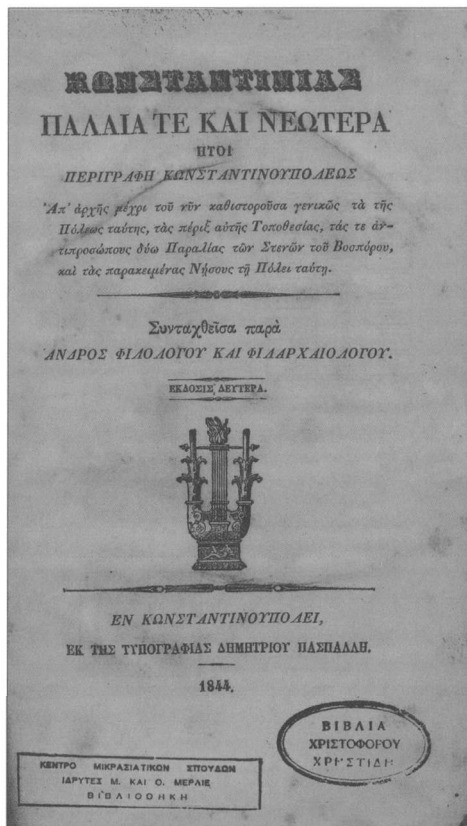
9. Στὸ ἴδιον, σ. γ΄.

10. Στὸ ἴδιον, σ. στ΄.

11. Στὸ ἴδιον, σ. δ΄.

12. Βλ. Montesquieu, *Lettres persanes*, ἀρ. XIX.

13. Βλ. Μελέτιος, ὁ.π., τόμ. Β΄, σ. 247-250, 356-361, 415-416.



Ἐξώφυλλο τῆς Κωνσταντινιάδος ὅπως ἀνατυπώθηκε τὸ 1844, μὲ ἀπόκρυψη τοῦ ὀνόματος τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου ὡς συγγραφέα.

Πρεσβεία τὸν γέροντα Σσαπέρ, Α΄ Διερμηνέα αὐτῆς, εἰπεῖν αὐτῷ, ἵνα μὴ φοβῆται. Οὕτως οὖν ἐνδαρρυνθεῖς, μετὰ τὴν πρώτην τοῦ κινδύνου ὁρμήν, περιώρισεν αὐθις ἑαυτὸν ἐπὶ τινα ἔτη εἰς τὸ ἐν Ἀντιγόνου ἡσυχαστήριον αὐτοῦ, ἐνασχολούμενος εἰς τὰς συνήδεις φιλογικὰς ἐργασίας.¹⁴

Ἡ σύγκριση ἀντιτύπων τῶν ἐκδόσεων τῆς *Κωνσταντινιάδος* τοῦ 1820 καὶ τοῦ 1824 ἀναδεικνύει ὅτι τὰ σώματα τῶν ἐκδόσεων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φύλλο τίτλου, εἶναι πανομοιότυπα. Ὁ θραχύτερος τίτλος τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1824¹⁵ παρέλειψε ἐντελῶς τὸν ἐκδότη Μιχαὴλ Βασιλείου καὶ τὸ «Σύστημα τῶν Ἐμπόρων» Κωνσταντινουπόλεως καί, κυρίως, τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίου ὡς συγγραφέα. Τὸ 1844 ἀνατυπώθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὸν ἴδιον τίτλο τοῦ 1824: *Συναχθεῖσα παρὰ ἀνδρὸς φιλολόγου καὶ φιλαρχαιολόγου*.¹⁶ Ἡ παράλειψη τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέα ἀφορᾷ ἐπίσης καὶ τὴς δύο ἐκδόσεις τοῦ ἔργου στὴν γαλλικὴ γλώσσα: *Constantiniade: ou description de Constantinople ancienne et moderne, composée par un philologue et archéologue, traduite du Grec par M.R.*, Constantinople: imprimerie Coromila, Antoine et Paspalli, P., 1846, 218 σελ. + πτυσ. πίν., καὶ *Constantiniade: ou description de Constantinople ancienne et moderne, composée par un philologue et archéologue, traduite du Grec par M.R.*, Constantinople: s.n., 1861, ii, 199, vii p. [χωρὶς

14. Βλ. *Κωνσταντίου Α΄, τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου, Βιογραφία...*, σ. 7, πρβλ. Κωνσταντῖνος Ν. Σάδας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, Ἀθήνα, Τυπογραφία Ἀνδρέου Κορομηλά, 1868, σ. 742.

15. Φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τῆς Βενετίας, τοῦ 1824, κυκλοφόρησε ἀπὸ τὴς Ἐκδόσεις Νέα Πορεία, στὴν Θεσσαλονίκη, τὸ 1979.

16. Γιὰ τὴν ἰδιότυπη ἐκδοτικὴ αὐτὴ πορεία τῆς Κωνσταντινιάδος, βλ. ὅσα πολῦτιμα ἀναφέρει ὁ Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, *Βιβλιολογικὰ Α΄*, Ἀθήνα, 1982, σ. 355-358. Πρβλ. Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, *Τὰ ἐμπορικὰ ἐγχειρίδια τῆς Βενετοκρατίας καὶ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἡ Ἐμπορικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Νικολάου Παπαδοπούλου*, Ἀθήνα 1990, σ. 82-83 καθὼς καὶ Φίλιππος Ἡλιού, «Οἱ ἀριθμημένες ἐκδόσεις τοῦ Θεοδοσίου (1807-1820)», *Ἱστορίες τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου*, Ἡράκλειο 2005, σ. 574. Ἐνδιαφέρουν ἐπίσης τὰ ἄρθρα τῶν Semavi Eyice, «İstanbul'un fetihten önceki devre ait eski eserlerine dair bir kitap hakkında», *Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* V (1954), σ. 85-90 καὶ Johann Strauss, «The Greek connection in nineteenth-century Ottoman intellectual History», σὺν Dimitris Tziouvas (ἐπιμ.), *Greece and the Balkans. Identities, Perceptions and Cultural Encounters since the Enlightenment*, Aldershot 2003, σ. 50.

ΧΕΙΡΕΤΙ ΣΑΠΗΚΑΪ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΝΙΕ.

Γιάνε

Ίστανμπολ Ρούμ Πατριγι εσπάζ φαζηλετλου μούτεβεφά
Κωνσταντίος εφένδε δζεναπλερινιν πελδέι ταίπέι Κων-
σταντηνενιν χεϊέτι σαπηκασηνή μουτεζαμμιν
Ρουμί ούλ ιπαρέ τεελιφκερδεσι όλάν μετζι-
λίε νεφισενιν ιδζιμαλί ολούπ,

Πού δεφά Άνατολή Γαζέταση μούελιφι Κούλαλη
Ευαγγελινός Μισαηλίδης βέ μουαβινί Φερτεκλι Σούλλι
όγλου Νικόλαος Θεολογίδηςδεν τερδζιμέ βέ τανζιήμ
όλαράκ, τάπκ-ου τεμσιλ δληνμήδερ.



ΚΕΝΤΡΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΤΟΥΔΙΩΝ
ΙΣΤΥΤΕ Μ. ΚΑΙ Ο. ΜΕΡΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ 597

ΙΣΤΑΝΠΟΛΔΑ,
ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΣ ΜΙΣΑΗΛΙΔΗΣ
ΠΑΣΜΑΧΑΝΕΣΙΝΔΕ.

1863.

Ἡ ἔκδοσις τῆς Κωνσταντινάδος στὰ καραμανλίδικα σὲ μετάφρασι
τῶν Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδη καὶ Νικολάου Θεολογίδη Σουλλιόγλου.

πίνακες].¹⁷ Χωρίς εικονογράφηση υπήρξε και η αγγλική έκδοση της μονογραφίας που κυκλοφόρησε το 1868, στο Λονδίνο, υπό τον τίτλο *Ancient and Modern Constantinople*, σε μετάφραση του γραμματέα της Αμερικανικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη John P. Brown. Ο Brown αφιέρωσε μάλιστα το βιβλίο στον Άλεξανδρο Πασπάτη και πρόσθεσε στις σελίδες 165-179 πραγματολογικά στοιχεία θέλοντας να προσδώσει στην έκδοση χαρακτήρα ταξιδιωτικού έγχειριδίου. Έξάλλου, το 1863 άπαντᾷ η έκδοση της *Κωνσταντινάδος* στα караμανλιδικά (*Χεϊέτι Σαπηκά-ι Κωνσταντηνιέ*), σε μετάφραση τῶν Εὐαγγελινού Μισαηλίδη καὶ Νικολάου Θεολογίδη Σουλλίουγλου (Κωνσταντινούπολη, Τυπογραφεῖο Εὐαγγελινού Μισαηλίδη),¹⁸ καὶ τὸ 1872 ἡ ὁθωμανικὴ ἔκδοση: *Hey'et-i sabika-ı Konstantiniyye*, μεταφραστὴς Yorgaki bey, Κωνσταντινούπολη, Τυπογραφεῖο τοῦ Α. Midhat Efendi, 1289 [=1872]. Τὸ 1860 εἶχε προηγηθεῖ ἡ δημοσίευση τῆς ὁθωμανικῆς μετάφρασης στὴν ἐφημερίδα *Tercuman-ı Akval*.

Πάντως στὴν *Κωνσταντινάδα* ὑπάρχουν ἔκδηλα στοιχεῖα ποὺ ἀνατέμνουν ἰδέες συστατικὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖος χαρακτηρίζει τυραννικὰ τὰ δεσμὰ τῆς πλατωνικῆς καὶ κυρίως τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποδέσμευσαν τὴν ἀνθρώπινη σκέψη «περίδοξοι ἐπὶ σοφία καὶ ἐφευρέσει ἄνδρες», ὅπως «ὁ φιλελεύθερος φιλόσοφος Καρτέσιος ὁ Γάλλος» καὶ «ὁ ἀθάνατος Ἄγγλος Νεύτων», μὲ ἀποτέλεσμα τὸ ἀνθρώπινο γένος νὰ ἀνακτήσει αἰῶνες μετὰ τὸ δικαίωμα τῆς οἰκοδεν νοήσεως, τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀπροκατάληπτης ἀποδείξεως.¹⁹ Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς νεωτερικότητος τῆς σκέψης τοῦ Κωνσταντίου μποροῦμε ἐπίσης νὰ ἀνατρέξουμε καὶ στὸ ἀρκετὰ μεταγενέστερο ἔργο του, στὴν *Ἀπάντησιν κατὰ τοῦ Ζητήματος τοῦ Κ. Εὐγενίου Βορέ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἁγίων Τόπων*, στὸν πρόλογο τοῦ ὁποῖου ἐκφράζει μὲ τρόπο ζωηρὸ τὴν προσήλωσή του στὴν φιλοσοφία τῶν Φώτων:

17. Στὸ ἀντίτυπο ποὺ ἀπόκειται στὴν Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, στὸ ἀρχικὸ λευκὸ δισέλιδο, ἀναγράφεται: *This book being exceedingly rare I reprinted 40 copies of which this one. H. L. Bulwer]. Presentation copy from Sir Henry Bulwer "to his friend Signor Panizzi, 1862, May". Added: ALS from A. P. Stanley, forwarding the gift, August 4.*

18. Βιβλιογραφήθηκε ἀπὸ τοὺς Séverien Salaville καὶ Eugène Dalleggio, *Karmanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, τόμ. II (1851-1865), Ἀθήνα, Institut français d'Athènes, 1966, σ. 63-64.

19. Βλ. *Κωνσταντινάς*..., σ. 113-114.

Ἐμελεν ἄρα καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος τῶν Φώτων, ὅπως μὲ δρησκομανεῖς σφοδρῶς πνοὰς ἐπακαφθῇ ἡ φλόξ τῶν αὐτῶν, ὡς μὴ ὀφείλε, συζητήσεων καὶ ἐρίδων, αἱ ὁποῖαι κραταιῶς καὶ διαφόρως διετάραξαν, διὰ τὰς τοῦ λαοῦ τότε χυδαίας προλήψεις, τοὺς παρωχηκότας χρόνους, χρόνους ἀγροικίας καὶ ἀμαθείας, καθ' οὓς ἡ Ποντιφικὴ τυφώδης δεσποτεία ἐπ' ἀκρότητα ἐλάσασα, ἐξεζητεῖ ἀπολύτως τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, καὶ τὴν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Ἀνατολὰς ἐπέμβασιν, πρὸς πλατυσμὸν τῆς Ἐκκλησίας της.²⁰

Μανουὴλ Ἰω. Γεδεὼν

Ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν (1851-1943) ἀνδρώθηκε πνευματικὰ σὲ χρόνους στοὺς ὁποίους στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο εἶχε δρομολογηθεῖ ἡ ροπὴ πρὸς τὸν ἀρχαϊσμὸ καὶ ἡ μετατόπιση τοῦ κέντρου βάρους ἀπὸ τὸ παρὸν στὸ παρελθόν: νοσταλγία, πατραγαθία καὶ φυσικά οἱ λαογραφικὲς σπουδὲς ποὺ θεμελιώνονται μὲ τὴν προσπάθεια συναγωγῆς ἀναφορῶν, στοιχείων καὶ τεκμηρίων γιὰ τὴν διαχρονικὴ ἐνότητα. Παράλληλα μὲ τὸ καταγεγραμμένο ὕλικό, δηλαδὴ τὰ τραγούδια, τὰ ἔθιμα, τὶς παροιμίες, χρησιμοποιοῦντο καὶ οἱ προφορικὲς παραδόσεις. Ὁ Γεδεὼν ἀνέτρεχε συχνὰ στὴν προφορικὴ παράδοση, γνωρίζοντας ὅτι μέσα στὴν εὐρυχωρία της μποροῦσε μὲ ἀσφάλεια νὰ ἀπλώσει τὰ δίκτυα του. Ἐπιδίωξε ἐπίσης νὰ ταξιδεύσει καὶ νὰ ἐπισκεφθεῖ τόπους γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἔγραφε. Ἀναφέρει ἐπ' αὐτοῦ:

Ἀναλαθὼν ἵνα ἐρευνήσω τὴν μεσήλικα τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορίαν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς πηγαῖς, μάλιστα ταῖς χειρογράφοις, καὶ ἐπὶ τόπου, ἐπίστευον, ὅτι μοι ἐπεβάλλετο ἐπίσκεψις εἰς τὰ μέρη, περὶ ὧν ἐπεδύμουν ἵνα γράψω.²¹

Στὴν πρώτη ἐξόρμησή του ἦταν μόλις δεκατεσσάρων ἐτῶν. Συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ τὰ ἀδελφία του περιηγήθηκε στὴν ὁμορφὴ κωμόπολη τῆς Προποντίδας, τὸ Μυριόφυτο, τὸ ὁποῖο ἐπισκέφθηκε καὶ πάλι τὸ 1891 καὶ τὸ 1896, περιοδεύοντας στὴν Προποντίδα καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. Ἀνησυχοῦσε γιὰ τὴν διάσωση τῶν παραδόσεων, τὶς ὁποῖες ἀπειλοῦσαν ἡ πληθυσμιακὴ ἐξασθένιση καὶ οἱ ποικιλόμορφες ἔξωθεν ἐπιρροές. Ἐτοί ἐξηγεῖται καὶ τὸ «προσκύνημά» του στὸ Ἅγιον Ὄρος, ποὺ πραγματοποιή-

20. Βλ. [Κωνσταντῖος Α΄, ἀπὸ Σιναίου], *Ἀπάντησιν κατὰ τοῦ Ζητήματος τοῦ Κ. Εὐγενίου Βορέ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἁγίων Τόπων*, Κωνσταντινούπολη 1851, σ. α΄. Τὸ ἔργο κυκλοφόρησε καὶ σὲ γαλλικὴ ἔκδοσι τὸν ἴδιον χρόνον. Βλ. *Réponse à la brochure de M. Eugène Bore intitulée Question des Lieux-Saints*, Constantinople, Imprimerie Coromila, Antoine et Paspalli, P., 1851, 135 σελ.

21. Βλ. *Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ. 1800-1863-1913*, Ἀθήνα 1934, σ. 75.

θηκε δώδεκα φορές ἕως τὴν ἑνατὴ δεκαετία τῆς ζωῆς του: πήγαζε ἀπὸ τὴν διακαή του μέριμνα γιὰ τὴν ἀγιορείτικη κληρονομιά.

Ὁ Γεδεὼν εἶχε τὸ προνόμιο νὰ βιώσει τὴν Κωνσταντινούπολη μέσα ἀπὸ τὸ Φανάρι, περιβαλλόμενος ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς χειρόγραφης καὶ τῆς προφορικῆς παράδοσης. Ἐξῆσε γεγονότα καὶ γνώρισε πράγματα ἀπὸ μέσα. Κατάφερε νὰ διακρίνει τὶς ἰσορροπίες, τὶς ἀνισότητες, τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὶς διαπλοκές. Ἐπομένως, ἡ πνευματικὴ καὶ συγγραφικὴ του κατάρτιση θεμελιώθηκε τόσο στὴν ἱστορικὴ γνώση καὶ τὴν μελέτη τῶν πηγῶν ὅσο καὶ στὴν προσωπικὴ παρατήρηση καὶ τὴν αὐτοψία. Διερωτῶμαι ἂν ἡ ἐμπειρία τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ποὺ εἶναι ταυτόχρονα Ἀρχιεπισκοπὴ Κωνσταντινουπόλεως, τοπικὴ ἐκκλησία δηλαδή, ἀλλὰ καὶ ἔδρα τῆς οἰκουμενικῆς Ὁρθοδοξίας, συναρτᾶται μὲ τὸ παλιρροϊκὸ φαινόμενο τῶν ἐρευνητικῶν του ἀναζητήσεων καὶ δοκιμῶν: συνθετικὰ κείμενα καὶ τοιχογραφίες μεγάλης περιόδου ἀφενδὸς²² καὶ σχολαστικὴ ἐστίαση στὴν λεπτομέρεια τῆς ψηφίδας ἀφετέρου.²³ Γιὰ τὸν Γεδεὼν ἡ προπαρασκευὴ τοῦ ἱστοριοδιδῆ ἐνέχει στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ὑπομονή, τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴν ἐμμονὴ τοῦ συλλέκτη:

Οὐδὲν χάрту γραπτοῦ τεμάχιον, οὐδὲν τεμάχιον ἐνεπιγράφου λίθου ἐπιτρέπεται νὰ περιφρονήσωμεν. Καὶ ὁ λίθος οὗτος, ἀποδοκιμαζόμενος ὑπὸ τῶν

22. Βλ. «Μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς» καὶ «Ἡ μετὰ τὴν Ἀλωσιν διανοητικὴ τοῦ Γένους κίνησις», *Μεσαιωνικὰ Ἀνάλεκτα*, Ἀθῆνα 1874, *Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τοῦ ιη' αἰῶνος*, Ἀθῆνα 1878, *Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, 1454-1830*, Κωνσταντινούπολη 1883, *Παιδεῖα καὶ πτωχεῖα παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας*, Κωνσταντινούπολη 1893, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, 1500-1912*, Ἀθῆνα 1936-1938.

23. Βλ. «Ἐνεπίγραφα βυζαντινὰ κεράμια», *Δελτίον τῆς Ἑταιρείας τῶν Μεσαιωνικῶν Ἑρευνῶν*, Κωνσταντινούπολη 1880, σ. 55-58, «Ἡ τιμὴ τῶν βιβλίων ἐν ἀρχαῖς τοῦ ιη' αἰῶνος», *στό ἴδιο*, σ. 61-64, «Ἀμοιβαὶ καὶ δικαιώματα τῶν ὑπαλλήλων τῶν πατριαρχείων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 4 (1884), σ. 595, «Γενικὸς ἱεροκῆρυξ», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 5 (1885), σ. 94-95, «Τυπικὸν ψήφων παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς», *Byzantinische Zeitschrift* 4 (1895), σ. 581-582, «Χειροτονιῶν κανά, δουλκία καὶ λήμματα», *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 6 (1931), 336-341 [= Περὶ τῶν διδομένων κατὰ τὰς χειροτονίας ἡ μεταθέσεις ἀρχιερέων δώρων, γλυκισμάτων καὶ χρημάτων εἰς τοὺς χειροτονοῦντας καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ πατριαρχείου], «Συστάσεις ἀσύστατοι», *Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα Β'* (1935), ἀρ. 32, 33 [= Βαπτιστικὰ ὀνόματα, ἐτυμολογία καὶ καταγωγή τῶν], «Τὸ δίκαιον τῶν ἐν τοῖς ναοῖς στασειδίων», *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου* 3 (1948), σ. 24-30.

οικοδομούντων, ἐγεννήθη πολλάκις εἰς κεφαλὴν γωνίας, ἔσται δὲ ὠφέλιμον καὶ τεμάχιον γραπτοῦ χαρτίου, κἂν ἀποσπασθῇ ἀπὸ καταστήχου παντοπώλου.²⁴

Ὁ Γεδεὼν εἶχε συμπληρώσει μόλις τὴν τρίτη δεκαετία τῆς ζωῆς του ὅταν κλήθηκε νὰ συντάξῃ τὸ λῆμμα γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ ἐννεάτομο *Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας* τοῦ Σταύρου Βουτυρά. Δήλωσε τότε ὅτι ἀναγκάστηκε νὰ διαβάσῃ περὶ τὴς εἴκοσι χιλιάδες σελίδες μέσα σὲ ἕνα τρίμηνο γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ στὸν «γιγάντειον ἀγώνα».²⁵ Δὲν ἀπέκρυψε ἐπίσης τὴς πηγές του, κάτι ποὺ συντελεῖται κατ' ἐξακολούθησιν ἀργότερα. Καὶ ὡς νέος καὶ ἐνθουσιώδης μελετητὴς δὲν δίστασε νὰ κρίνῃ ὁμοτέχνους του.²⁶ Ἡ *Κωνσταντινιάς* δὲν ἱκανοποιεῖ τὴν περιέργειαν τοῦ φιλομαθοῦς, ἐνῶ ἡ τρίτομη *Κωνσταντινούπολις* τοῦ Σκαρλάτου Βυζαντίου²⁷ ἀποδείχθηκε ἐλλιπὴς καὶ ἀνακριθὴς σὲ πολλὰ σημεῖα συγκρινόμενη μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Πασπάτη.²⁸

Τὸ λῆμμα τοῦ ἴδιου πάντως, ποὺ ἐκτείνεται σὲ περίπου διακόσιες σελίδες,²⁹ συνιστᾷ μονογραφία γιὰ τὴν βυζαντινὴ Κωνσταντινούπολη μὲ πληθὺς πραγματολογικῶν στοιχείων γιὰ τὴν γεωγραφία, τὴν πνευματικὴ, τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ τὴν πολιτισμικὴ ἱστορία καὶ μὲ ἐπίμετρο γιὰ τὴν ὁθωμανικὴ περίοδο. Ἐν πολλοῖς, μὲ τὴν ἐργασία του αὐτὴ ξεκίνησε ὁ Γεδεὼν τὴν μακρόχρονη του πορεία γιὰ τὴν ἐξερεύνηση, τὴν καταγραφή καὶ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παρακαταθήκης τῆς «Βασιλίδος τῶν πόλεων». Οἱ χιλιόμετρικὲς ἀποστάσεις τοῦ μαραθωνίου αὐτοῦ φέρουν πολυάριθμα καὶ ἀνεξίτηλα ἀποτυπώματα: ἄρθρα, βιβλία, μελετήματα καὶ «διατριβάκια». Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ τέρμα παρέδωσε τὴν *Ἱστορίαν τῶν τοῦ*

24. Βλ. «Παριστορήματα ἱστορικῆς σημασίας. Εἰς κεφαλὴν γωνίας», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν* 12 (1962), σ. 37.

25. Βλ. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, «Κωνσταντινούπολις», στὸ Σ. Ι. Βουτυρά καὶ Γ. Καρύδου, *Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας*, τόμ. Γ', Κωνσταντινούπολη 1881, σ. 1120.

26. Ἄλλοτε, σὲ κείμενο τῶν ὠριμῶν χρόνων, δὲ ἀναφερθεῖ στὸ «γελοῖον στίφος τῶν δῆθεν δημοσιογράφων καὶ τῶν ἀπὸ μηχανῆς οὕτως εἰπεῖν βυζαντινολόγων». Βλ. *Ἡ διαφύλαξις τῶν μνημείων τέχνης. Μάθημα ὑπὸ τοῦ Προσέδρου Μέλους τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν κ. Μανουὴλ Γεδεών*, Κωνσταντινούπολη χ.χ.

27. Βλ. Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος, *Ἡ Κωνσταντινούπολις*, τόμ. Α'–Γ', Ἀθήνα 1851–1869.

28. Βλ. Ἀλέξανδρος Γ. Πασπάτης, *Βυζαντινὰ Μελέται: τοπογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ*, Κωνσταντινούπολη 1877. Πρβλ. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, «Ἀλέξανδρος Πασπάτης», *Κήρυξ* (Κωνσταντινουπόλεως) 3 (1892), σ. 193–196, 210–214 [= «Τί ἔπραξε πρὸς προαγωγὴν τῶν ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς τοπογραφίας σπουδῶν»].

29. Βλ. Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών, «Κωνσταντινούπολις», σ. 929–1123.

Χριστού πενήτων, 1453-1913, ή όποία κυκλοφόρησε άπό τό 1939 σέ τεύχη.³⁰ Αυτό τό τελευταίο υπήρξε όντως έργο ώριμότητας, άν και ό Γεδεών άκόμη και στήν άρχή τής συγγραφικής του πορείας έδινε ίσως τήν αίσθηση του πρωτόπειρου αλλά σχεδόν ποτέ του άπειρου ή άδόκιμου. Στό έκτενέστατο corpus αυτών των κειμένων δέν άποδησαυρίζεται μόνον ένας πολύτιμος άμητός πληροφοριών, αλλά συναρδρώνεται ή έποψη και ή αντίληψή του γιά τό ιστορικό γίνεσθαι και τό συλλογικό πεπρωμένο τής Κωνσταντινούπολης των κάτω χρόνων. Ίσως τό καλύτερο δείγμα αυτής τής κατά Γεδεών φιλοσοφίας τής ιστορίας τής Μεγάλης Έκκλησίας και του ποιμνίου της άποτελεί ή *Ίστορία των του Χριστού πενήτων*.

Έπίλογος

Η Κωνσταντινούπολη άποτέλεσε έπομένως τόν πνευματικό και πολιτισμικό χώρο συνάντησης των δύο αυτών έπιφανών λογίων. Παρά τά στοιχεΐα του κοσμικού όρθολογικού Διαφωτισμού που μπορούμε νά έντοπίσουμε στήν σκέψη του Κωνσταντίου, ή γενικότερη πνευματική του στάση συνάδει με αυτήν των φαναριώτικων κύκλων, που υιοθέτησαν τακτική έλεγχόμενου διαφωτισμού έκ των άνω, χωρίς περαιτέρω παραχωρήσεις στα πλέον ριζοσπαστικά αίτήματα. Έτσι ό σιναΐτης Πατριάρχης συστοιχίζεται με τόν Γεδεών ως προς τά όρια τής νεωτερικότητας των άπόψεών του. Λυδία λίδος γιά τήν ένσωμάτωση των ιδεών τής Έσπερίας και τήν επιβίωσή τους υπήρξαν οι γνήσιες παραδόσεις τής Όρθόδοξης Έκκλησίας και ή εύστάθεια τής Ίδρας και του ποιμνίου της.³¹

Δέν δά ύπεισέλθω σέ περαιτέρω παραβολή τής έργογραφίας του Κωνσταντίου με αυτήν του Γεδεών. Η ύπόθεση αυτή ξεπερνά τά όρια του παρόντος κειμένου. Σαφώς τό έργο του Μεγάλου Χαρτοφύλακος είναι επιδλητικό και έντυπωσιακό σέ όγκο και πολυσχιδές. Ίσως στα κείμε-

30. Σήμερα πλήρης έκδοση σέ δύο τόμους, Μανουήλ Ίω. Γεδεών, *Η Ίστορία των του Χριστού πενήτων, 1453-1913*, φιλολογική επίμέλεια Φίλιππος Ήλιού, Άθήνα, ΜΙΕΤ, 2010. Πρβλ. Ίωάννα Πετροπούλου, «Άπό τήν Έκκλησία των πιστών στήν εκκλησία του Δήμου. Μανουήλ Γεδεών, *Ίστορία των του Χριστού Πενήτων 1453-1913*, φιλολογική επίμέλεια Φίλιππος Ήλιού, τόμοι 1-2, Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης, 2010», *Τά Ιστορικά* 54 (Ίούνιος 2011), σ. 231-242.

31. Πρβλ. Μανουήλ Ίω. Γεδεών, *Άποσημειώματα Χρονογράφου, 1800-1913*, Άθήνα 1932, σ. 303: «[Ο Κωνσταντίνος Α΄] απέλάμβανε τόν τε σεβασμόν και τήν ευλάβειαν των όρθοδόξων διά τήν εις τά ιερά καθεστῶτα έμμονήν».

να τοῦ σιναΐτη ιεράρχη νὰ εἶναι πιδ ἐμφανῆς ἡ βαδιὰ γνωσιολογικὴ καὶ θεωρητικὴ κατάρτιση καὶ κυρίως ἡ πειστικότητα τῆς μετριοπάδειας. Αὐτὸ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει πρωτίστως ἐδῶ εἶναι ἡ μέριμνα, ἡ ἐπινοητικότητα, ἡ πρόνοια καὶ ἐν πολλοῖς ἡ διορατικότητα ἀμφοτέρων γιὰ τὴν χρησιμότητα στοιχείων καὶ τεκμηρίων εὐρείας κλίμακας ποὺ τροφοδοτοῦν τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ παρελθόντος. Ἀντιλήψεις ποὺ ἡ ἱστοριογραφία δὴ ἐπεξεργασεῖ θεωρητικὰ πολὺ ἀργότερα. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ τὴν σχετικὴ ἐπισήμανση τοῦ Lucien Febvre:

Ἡ ἱστορία φτιάχνεται μὲ γραπτὲς πηγές, βέβαια. Ὅταν ὑπάρχουν. Μπορεῖ ὅμως νὰ γίνηι, πρέπει νὰ γίνηται, μὲ ὅτιδήποτε ἐπιτρέπει στὸν ἱστορικὸ ἡ ἐπινοητικότητά του νὰ χρησιμοποιοῦ. Ἐπομένως μὲ λέξεις. Μὲ σημεῖα. Μὲ τοπία καὶ μὲ κεραμίδια. Μὲ τὶς μορφές τῶν ἀγρῶν καὶ μὲ ἀγριόχορτα. Μὲ τὶς ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ μὲ τὶς λαμαριές τῶν ἀλόγων. Μὲ πραγματοποιησύνες τῶν γεωλόγων πάνω στὶς πέτρες καὶ μὲ ἀναλύσεις μεταλλικῶν σπαθιῶν ἀπὸ χημικούς.³²

Ὁ Μανουὴλ Γεδεών πραγματοποίησε ἐπὶ περίπου μισὸν αἰῶνα ἐπιτόπιες ἔρευνες σὲ ναοὺς καὶ μονὰς τῆς Πόλης μελετώντας κώδικες καὶ ἀρχεῖα ἐνοριῶν, ἀντέγραψε ἐπιγραφές καὶ συνέλεξε προφορικὲς μαρτυρίες, ἀφοσιωμένος στὴν διαφύλαξη καὶ τὴν ἀνάδειξη τῶν μεταβυζαντινῶν κειμηλίων καὶ ἱστορικῶν τεκμηρίων. Ὑπῆρξε, ἐξάλλου, ὁ σκαπανέας τῆς διάσωσης τῶν διάσπαρτων ἐγγράφων καὶ τεκμηρίων στὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀρχεῖα τῶν ἐνοριῶν τῆς Προποντίδος καὶ τῆς Βιθυνίας.

Ἀντιπαραδέτω ἐδῶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κωνστάντιος μᾶς παρέδωσε τρεῖς σημαντικὲς μονογραφίες, ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἔδρες τῆς ἱερατικῆς καὶ ἀρχιερατικῆς του διακονίας. Ἡ *Ἀρχαία Ἀλεξάνδρεια* ἐκδόθηκε στὴν Μόσχα τὸ 1803³³ καὶ εἶναι δημιούργημα τῶν μελετῶν του στὸ Κάιρο καὶ στὴν μονὴ τοῦ Σινᾶ, ἡ *Κυπριάς Χαρίεσσα* τυπώθηκε στὴν Βενετία τὸ 1819,³⁴ ἀφοῦ ὑπηρετήσε ἐπὶ ἑξὶ χρόνια στὸ σιναϊτικὸ μετόχι τῆς Κύπρου,

32. Τὸ δανεῖζομαι ἀπὸ τὸν Henri-Irénée Marrou, «Πὼς ἐννοοῦμε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱστορικοῦ», *Encyclopédie de la Pléiade*, Ἱστορία καὶ Μέθοδοί της, τόμ. Α': Γενικὰ προβλήματα, μτφρ. Ἑλένη Στεφανᾶκη, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1979, σ. 386.

33. Βλ. *Ἀρχαία Ἀλεξάνδρεια*, Περιγραφὴ τῆς πόλεως ταύτης ἐν τῇ κατὰ πάροδον περιήγησι τοῦ Κιαῖβο-Αἰκατερινο-Γραικικοῦ Μοναστηρίου Ἀρχιμανδρίτου Κωνσταντίου ... Ὑπὸ δὲ τῆς φιλογενοῦς προαιρέσεως ... τῶν ἐκ τοῦ Ζωσιμᾶ εὐπατρίδων ἀνταδέλφων ἡδὴ τύποις ἐκδοθεῖσα, Μόσκα, Ἐλευθέρα Τυπογραφία Γαρίου καὶ Κομπανίας, 1803, [4], viii, 67 σελ.+χάρτ.

34. Βλ. *Ἡ χαρίεσσα καὶ ἐπίτομος Κυπριάς, ἡ συνταχθεῖσα παρὰ τοῦ Σοφωτάτου*

καὶ ἓνα χρόνο ἀργότερα, τὸ 1820, ἐμφανίζεται, πάλι στὴν Βενετία, ἡ *Κωνσταντινιάς*, ἐφόσον ἀπὸ τὸ 1811 ὁ Κωνσταντίνος ἐπανῆλθε στὴν Πόλη «περὶ τὰς φίλας Μούσας ἐνασχολούμενος, καὶ συγγράφων τὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχαιότητας».³⁵

Τὸ 1921 ὁ Γεδεὼν ἐγκατέλειψε τὴν Πόλη του καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα. Φαντάζομαι, ὑποδέτω καὶ ἀντιλαμβάνομαι τὴν ὑπαρκτικὴ μετεώριση τοῦ Γεδεὼν ὡς πολίτη τοῦ κλεινοῦ Ἀστεως. Τοὺς λόγους τῆς μετοικεσίας του αὐτῆς προσπάθησα νὰ διερευνήσω σὲ παλαιότερή μου ἐργασία.³⁶ Στὴν Ἀθήνα τὴν ἀπογοήτευση τὴν ἔνωσε ἴσως ἐξαρχῆς, ὅταν τοῦ προσφέρθηκε ἡ δέση τοῦ Διευθυντῆ τῶν Χειρογράφων στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη ἔναντι εὐκαταφρόνητης ἀμοιβῆς. Δὲν τὴν ἀποδέχθηκε. Ἔτσι ὁ βιοτικός του κύκλος στὴν ἑλλαδικὴ πρωτεύουσα συγκεφαλαιώνεται στὶς δραστηριότητες καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου Μεσαιωνικῶν Γραμμάτων καὶ τὸ θραχύσιο ἐπιστημονικὸ του δελτίο, μὲ τὰ ὁποῖα συνδέθηκε ἀναπόσπαστα.³⁷ Ὑπῆρξε ἴσως ἡ ἐνδεδειγμένη ἐπιλογὴ γιὰ ἓναν Φαναριώτη ὅπως ἐκεῖνος: ἡ ἐπιβίωση στὸ νεογενὲς ἐθνικὸ κέντρο μέσα ἀπὸ τὴν μελέτῃ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παρακαταθήκης τῆς γενέθλιας πόλης.

Ὁ Κωνσταντίνος ἀφετέρου, παρὰ τὴν ἄδοξη κατακλείδα τῆς πατριαρχείας του, δὲν ἐγκατέλειψε ποτὲ τὴν γενέτειρά του. Ὅταν ἐξωδήθηκε σὲ παραίτηση στὶς 14 Αὐγούστου 1834 —«ἀσθενήσας, καὶ ἀπαυδήσας, καὶ πα-

Ἀρχιεπισκόπου Ἁγίου Σιναίου Κυρίου Κωνσταντίου, Δι' ἰδίων ἀναλωμάτων τῆς Μονῆς, ἵνα διανεμῆται δωρεάν, ἡγουμενεύοντος τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις Κυρίου Μελετίου Τρίτου, ρωιδ, Ἑνετίῃσιν, 1819, Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, 154 σελ.+ἔγχρ. λιθογραφίες. Πρβλ. *Τὰ Κυπριακά*, ἥτοι *Πραγματεία περὶ γεωγραφίας, ἀρχαιολογίας, στατιστικῆς, ἱστορίας, μυθολογίας καὶ διαλέκτου τῆς Κύπρου, Εἰς τρεῖς τόμους, Ὑπὸ Ἀθανασίου Α. Σακελλαρίου*, τόμ. Α', Ἀθήνα, Τυπογραφεῖο Ἰω. Ἀγγελοπούλου, 1855, σ. ι': «Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος [sic] Συναῖος ἐπιτομὴν Κυπριακῆς ἱστορίας, ὑπὸ τὸν τίτλον *Κυπριάς Χαρίεσσα*, μετὰ ἱστορίας τῆς μονῆς τοῦ Κύκκου ἐδημοσίευσεν, καὶ τοι δὲ σύντομος περιέχει ἐνίστε καὶ μαργαρίτας τινὰς ἀξίους τῆς φήμης τοῦ αὐτῆς συγγραφέως».

35. Βλ. *Κωνσταντῖου Α'*, τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου, *Βιογραφία...*, σ. 6.

36. Βλ. Σταῦρος Θ. Ἀνεστίδης, «Ἡ ἐθναρχικὴ παράδοση τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ὁ Μανουὴλ Ἰω. Γεδεών», ἀδημ. διδ. διατρ., Ἑθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, 1993, σ. 322 κ.ἑ.

37. Βλ. περαιτέρω Σταῦρος Θ. Ἀνεστίδης, «Ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος Μεσαιωνικῶν Γραμμάτων. Τὸ ἀρχεῖο του καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ του δελτίο», *Τεύχη τοῦ ΕΛΙΑ*, τόμ. Γ' (1993), σ. 5-42.

ραιτησάμενος» κατὰ τὸν Θ. Ἀριστοκλή³⁸–, ἀποσύρθηκε στὴν ἀγαπημένη του Ἀντιγόνη, ὅπου «ἀνεῦρεν τὰς πεφιλημένας αὐτῷ Μούσας καὶ τὴν ποδαινὴν ἡσυχίαν».³⁹

Φρονῶ ὅτι τὸ παρακάτω ἐπίγραμμα τοῦ Ἡλίου Τανταλίδου χαρακτηρίζει κάλλιστα τὴν ξεχωριστὴ αὐτὴ φυσιογνωμία τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας:⁴⁰

*Τοῦ Πατριάρχου εὐκλεοῦς Κωνσταντίνου
 Σκῆνος μὲν ἐν γῇ τῇ δε νῦν ἀναπαύεται.
 Πηγῆς δὲ Ναός, οὗ δομήτωρ ἦν ὁδε,
 Τυμβῆρές οἱ ἔστηκε σῆμα κειμένον.
 Τοῦ δὲ κλέους ἔπαυλις ἔσται πᾶς τόπος
 Σινᾶ μεσηγὺς ἡδὲ ῥωσσίδος χθονός.
 Καὶ κλαύσεται μὲν πᾶς πένης τὸν προστάτην,
 Μουσαί τε πενθήσουσι τὸν μουσηγέτην,
 Φρούραρχον αὐτε πίστεως Ἐκκλησία.
 Αὐτὸς δ' ἐν οὐρανοῖσι κρείσσωνος μέτα,
 Πόνων ἀμοιβὰς πρὸς Θεοῦ κομίζεται.⁴¹*

38. Βλ. Κωνσταντίνου Α΄, τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου, Βιογραφία..., σ. 21.

39. Βλ. Σάδας, ὁ.π., σ. 743.

40. Ὁ Ζαχαρίας Μαθᾶς τὸν χαρακτήρισε ὡς τὸν «νέον τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας φωστῆρα». Βλ. Κατάλογος Ἱστορικός τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν..., σ. 176.

41. Βλ. Κωνσταντίνου Α΄, τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου, Βιογραφία..., σ. 51.